

Gastone Manacorda: Il movimento operaio italiano attraverso i suoi congressi

(Dalle origini alla formazione del Partito socialista, 1853—1892)
Editori Riuniti, Roma, 1963. str. 420

Nada S. Jaman

U suvremenoj talijanskoj historiografiji susrećemo niz naučnih i stručnih radova, koji obrađuju pojedine probleme iz političke povijesti Italije. To su najčešće monografije. Međutim, pomanjkanje sveobuhvatnijih djela, sinhronističkih sinteza iz talijanske povijesti posljednjih decenija XIX stoljeća, naročito je uočljivo, a istodobno i naglašeno, kad se radi o talijanskom radničkom pokretu tog perioda. Stoga je knjiga koju ovdje želimo predstaviti gotovo raritet za navedeno historijsko razdoblje i njegove probleme, tim više, što pisac nastoji da dade razvoj radničkog, seljačkog i socijalističkog pokreta koncem 800-tih godina, i da taj razvoj prikaže kao integralni dio, ne samo tom razvoju suvremene povijesti, nego cijele talijanske povijesti, naime, njenog novijeg dijela od Risorgimenta do početka XX stoljeća. S druge strane to je period od prvih buđenja društvene misli i osnivanja radničkih organizacija, tipa društava za uzajamnu pomoć, preko macinijanskih, anarhističkih, operaističkih (ouvrijerističkih) i drugih tipova organiziranja obrane i otpora radnika do konačnog formiranja radničke socijalističke partije.

Ono, na što Manacorda želi da ukaže, prvenstveno je: specifičnost prilika u Italiji, ujedinjenoj u jedinstvenu nacionalnu državu tek u drugoj polovini XIX stoljeća, i prema tome zemlji 'zakašnjelog' kapitalizma sa svim primjesama manufakturne i zanatske proizvodnje, sa helotskim shvaćanjima mlade talijanske buržoazije, sa macinijanskim rebelijanstvom, a posebno ukazuje na prevladavanje agrarnog karaktera Italije nad onim kapitalističkim, i nastojanje ovog posljednjeg da izvrši promjenu strukture sela, što dovodi do jačanja pokreta seljaka i migracija; **permanenost** starog u novom, ali i lišenost talijanskog proletarijata da bude direktan nasljednik takve tradicije kao što je njemački proletarijat bio nasljednik njemačke klasične filozofije, a francuski proletarijat jakobinske revolucije, naglašava pomanjkanje teoretičara i filozofa koji bi se u tom periodu bavili radničkom problematikom, izuzevši Antonija Labriolu koji se ipak ne može zamijeniti Lenjinom, ali je zato bilo dovoljno prudonovaca, lujblanovaca, bernštajnjanačaca i bakunjinovskih 'karbonara'.

Govoreći o prvim savezima radnika — fascio — koji su nicali naglo u gotovo svim krajevima Italije, autor ove knjige naglašava, da su to bile organizacije radnika stare manufakturne industrije, radnici kamenoloma mramora, sumpora, lučki radnici. Osim ovih bila su tu brojna društva za uzajamnu pomoć među zanatskim radnicima, od kojih su u nacionalnim razmjerima najznačajnija ona tipografskih i pekarskih radnika.

Zbog takve situacije u Italiji krajem XIX stoljeća, Manacorda nije mogao prihvatiti za metod svog rada u ovoj knjizi, shemu prikazanu od profesora Jürgen Kuczynskija za istraživanje odnosa između industrijskog kapitalizma i radničke klase, a koja se odnosi isključivo na industrijski period, naime, na period kad je formiran industrijski proletarijat, jer istog u Italiji tada nema, ili barem nema u tolikoj mjeri kao u Zapadnoj Evropi. Drugim riječima Manacorda tvrdi da Italija postaje živi integralni dio Evrope, s obzirom na razvoj radničkog pokreta, tek od osnivanja radničke socijalističke partije, usprkos brojnih i mnogostranih evropskih utjecaja na talijanski proletarijat.

Osim toga što želi da ukaže na specifičnost prilika u Italiji i odatle poseban tip radničkih organizacija, Manacorda u predgovoru drugog izdanja ove svoje knjige ukazuje i na to, da talijanski proletarijat nije mnogo zakasnio s osnivanjem svoje klasne partije za proletarijat drugih evropskih zemalja, jer se u periodu od 1869. do 1894. osnovalo deset radničkih partija, a konačna faza formiranja Talijanske socijalističke partije pada u centar perioda 1882—1892. dok njezino konačno određenje slijedi ubrzo poslije konstituiranja Druge internacionale. »Talijanski radnički pokret sudjeluje, dakle, istodobno u formiranju socijaldemokratskih partija u Evropi bez gubljenja dragocjenog vremena i s općim karakteristikama koje se pripisuju punim pravom Talijanskoj socijalističkoj partiji od protagonista ove nove faze međunarodnog radničkog pokreta« (predg. 2. ed).

Iz tog izgleda, da je autoru bilo naročito važno da dokaže kako je u Italiji osnovana radnička socijalistička partija istovremeno kad i u ostaloj Zapadnoj Evropi, usprkos specifičnim prilikama u zemlji s obzirom na kasni razvoj kapitalizma i formiranja klase industrijskog proletarijata, premda je nama potpuno jasno, da su protagonisti u formiranju radničke socijalističke partije u Italiji Turati, Kuliscioffa, Costa, posebno Maffi i dr. imali još prilično mutne vizije o naučnom socijalizmu; a Lenjin je još i dvadesetih godina našeg stoljeća rekao, da u Italiji nema pravih socijalista. Pa ako i ne uzmemo ovu Lenjinovu tvrdnju kao dogmu, jer se odnosi na vrijeme kad Italija ima Gramscija ne samo kao borca, već i kao teoretičara, ipak ono doba kad se tamo stvara Socijalistička partija, nije imalo takvih ličnosti koje su mogle biti predstavnici marksističkog socijalizma. Jedno je tačno, a to je, da je Talijanska radnička partija osnovana na kongresu u Genovi 1892. imala sve karakteristike partija Druge internacionale, ali ona je imala u sebi još i duboko zasađeno korijenje tradicionalnog macinijanstva i anarhizma s kojima je u Italiji i započeo radnički pokret ovog perioda. Razni »zaokreti« od anarhizma ka socijalizmu od kojih je »najznačajniji« onaj Andrea Coste bili su de facto samo fiktivni, kao što je bila fiktivna i revolucionarnost anarhista.

Isprva su Turati i Croce blago kritizirali program Talijanske radničke partije, tek kad se Labriola oštro oborio na buržoaski radikalizam i »operaizam« tog programa, i Turati se pridružio kritici te preuzeo zadatak transformiranja Maffijevego teksta u jedan program koji je samo izjavljivao socijalizam. Slažući se s Turatijevom izjavom da je s kongresom u Genovi radnički pokret Italije našao »konačni izraz« i »svoju zastavu« autor ove inače veoma dobre knjige, nije dovoljno objektivan, tim više kad je i sam Labriola, suvremenik tih događaja, smatrao takve izjave »optimističkima«.

Positivna strana knjige je u tome, što je na specijalan način u njoj sabrana aktivnost talijanskog radničkog pokreta, predmarksovskog perioda i doba djelatnosti Marksa i Engelsa, ali za Italiju posebno Bakunjinina. Naime, pisac je izdvojio iz kompleksa tadašnjih zbivanja u Italiji, samo kongrese i konferencije raznih radničkih udruženja, konfederacija i partija, obrađujući u kontekstu na temelju dokumenata iz korespondencije prvih lidera talijanskog radničkog pokreta, rezolucija, štampe i sl. rad svakog pojedinog kongresa, što stvara čitaocu plastičnu sliku situacije razvoja talijanskog radničkog pokreta i što je važnije, pokazuje kontinuitet razvoja socijalističke misli među talijanskim radnicima kako onih iz grada, tako i onih sa sela, bez obzira na neposredne utjecaje. Ali istovremeno i s obzirom na ono što je već rečeno, autor sužava krug čitalaca kojima ova knjiga može biti interesantna, jer joj se može pristupiti s punim razumijevanjem, jedino uz izvjesno poznavanje odlučujućih faktora za radnički pokret Italije, a posebno takođe u Zapadnoj Evropi tog perioda.

Na kraju knjige, u dodatku, nalazi se uz ostalo i vrijedna, iako djelomična korespondencija Andrea Coste, Turatija, Cbrinija, Casatija i dr. kao i sinhronistička kronološka tabla održanih kongresa od 1853. do 1892. godine.

William E. Griffith: Albania and the Sino-Soviet Rift

The M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts 1963. str. 423

Mr Radovan Vukadinović

Zbog specifičnih političkih razloga Albanija je već odavno predstavljala zemlju o čijem se društveno-političkom i ekonomskom životu vrlo malo znalo, a taj opći nedostatak informacija čak i u zemljama koje su njoj geografski vrlo blizu, povećao se još i više izbijanjem sovjetsko-kineskog sukoba i izjašnjavanjem albanskog rukovodstva za kinesku politiku.

Nekoliko do sada objavljenih većih napisa i monografskih obrada publiciranih uglavnom u Sovjetskom Savezu i drugim istočnoevropskim zemljama u periodu dok se Albanija nalazila u socijalističkom lageru pružali su pretežno samo jedan veći broj cifara i različitih podataka, te su zapravo bili više propagandistički statistički izvještaj nego li ozbiljna naučna monografska rasprava o ovoj zemlji i njenom poslijeratnom životu. Pisani često puta u znaku nekih prigodnih jubileja ovi radovi su pružili samo djelomičnu informaciju o Albaniji i njenom razvoju, i u stvari su stajali prilično daleko od objektivnog i studioznog prikaza suvremene Albanije.

U posljednje vrijeme usporedo s jačanjem kinesko-sovjetskog razmišljanja znatno je ojačao interes na Zapadu za ovu malu balkansku zemlju, koja je među prvima direktno i potpuno pružila podršku kineskoj politici. Različite političke kombinacije, pokušaji da se stav Albanije prikaže na spektakularan način i svi naponi da se prodre u bit sovjetsko-kineskog sukoba nužno su morali dovesti do ovog intenzivnog praćenja događaja u Albaniji, kao i osvjetljavanja nekih značajnih momenata iz nedavne prošlosti ove zemlje.

Tako se na Zapadu mala Albanija našla u centru pažnje koja ne jenjava, već naprotiv, iz dana u dan postaje sve veća. Ne samo da su informacije o Albaniji postale stalno prisutne u časopisima, koji se bave problemima socijalističkih zemalja i koji su nekad vrlo malo pažnje posvećivali Albaniji, već je istovremeno započet i rad na studioznom prikupljanju i prezentiranju materijala od šireg značaja, kako bi se što bolje shvatile albanske političke pozicije i eventualne prednosti koje bi otuda mogle nastati za zapadnu politiku.

Knjiga dra Griffitha, koji u Centru za međunarodne studije na Tehnološkom institutu u Massachusettsu važi kao dobar poznavalac¹ sovjetske politike i odnosa među socijalističkim zemljama, predstavljena u tom svjetlu znači svakako pokušaj da se na određeni način prodre u političku bit Albanije i njene politike, a u prvom redu u odnose između NR Albanije s NR Kinom kao i NR Albanije sa SSSR i drugim socijalističkim zemljama.

Prihvativši se tog zaista ne lakog posla, kad se ima u vidu udaljenost Albanije, nepoznavanje jezika i nedostatak materijala informativne i studiozne naravi, Griffith je svakako morao biti svjestan činjenice da će biti veoma teško predstaviti jednu zemlju s različitih aspekata, a posebno da će biti teško prikazati albanske pozicije u sovjetsko-kineskom sporu. Stoga je unaprijed morao računati da će vjerovatno i čitavo istraživanje ostati

1. Autor ove knjige William E. Griffith radi kao istraživač u Centru za međunarodne studije u Massachusettsu, a osim toga predaje sovjetsku diplomaciju na Fletcher School of Law and Diplomacy

prvenstveno fragmentarne prirode s tek naznačenim pravcima daljnjeg rada. Ako se ovome još dodaju i unaprijed čvrsto zacrtani stavovi u odnosu na ideologiju i društveno-političko uređenje Albanije može se učiniti da ovo djelo već i zbog toga ne samo da ne dobiva, već i gubi na svojoj naučnoj objektivnosti vrednovanja činjenica.

Međutim, uza sve te objektivne teškoće i subjektivan pišćev stav, može se tvrditi da knjiga predstavlja zanimljiv pokušaj prilazanja albanskom pitanju i pored svih manjkavosti, koje ponekad nisu niti tako male niti lišene tendencioznosti. Studija o Albaniji i kinesko-sovjetskom sukobu može biti za sve one, koji se interesiraju problemima Albanije i odnosima između socijalističkih zemalja, praktično i u mnogim stvarima za sada jedino pomagalo.

Okupivši oko sebe ekipu istraživača, koji su pripremili niz najvažnijih dokumenata, Griffith je odlučio da stvori u prvom redu studiju o Albaniji i njenom mjestu u sukobu između najvećih socijalističkih zemalja. Razmišljanja između dvije velike države nastoje se stoga kronološki gledati s pozicija male Albanije, a time se povezuju sve reperkusije koje su nužno morale proizaći iz albanskog angažiranja za kinesku politiku.

Nakon što je pružio u uvodnom dijelu kratak historijski presjek albanske povijesti autor je izložio i odnose između Albanije i Jugoslavije, koji su za nas svakako od posebnog interesa. Ne ulazeći u ocjenu pune vjerodostojnosti nekih historijskih podataka može se ovdje primijetiti, da je autor sve albansko-jugoslavenske relacije promatrao s aspekta odnosa, koji nastaju između velike i male države, posluživši se pri tome različitim izvorima i sredstvima u namjeri da dokaže kako je Jugoslavija uvijek predstavljala navodno »opasnost« za očuvanje albanske državnosti. Ova teoretska postavka o odnosima između velike i male države ne samo da je sasvim preuzeta iz učenja američke škole međunarodnih odnosa, već je ona u cjelini prenesena na konkretan slučaj, bez bilo kakve prethodne analize karaktera stvarnih odnosa. Izgleda da je osim ove čisto teoretske podloge autor stavio sebi u zadatak da »usput« pišući o Albaniji iskrivi i predodžbu o Jugoslaviji kao socijalističkoj zemlji.

S pozicija neprekidnog albanskog »strahovanja« od Jugoslavije objašnjava se poslijeratni razvoj Albanije, početak izgradnje socijalizma, Rezolucija 1948. i njene posljedice kao i događaji 1956. godine, koji su ponovno imali svog odraza na odnose između Albanije i Jugoslavije. Očigledno, piscu je najbolje konveniralo da odnose prikaže upravo u tom svjetlu i da sasvim netačno odredi stav Jugoslavije prema Albaniji, kao i sve ono što je Jugoslavija prvih godina nakon rata učinila za tu zemlju.

Griffith u svojim dosta slobodnim tvrdnjama ide čak tako daleko, pa kaže da se Enver Hodža zadržao na vlasti upravo zahvaljujući »opasnosti od Jugoslavije«, što u stvari znači veliko simplificiranje čitavog problema, jer se tu ne radi ni o kakvoj »opasnosti« već naprosto samo o mogućim i eventualnim pozitivnim utjecajima jugoslavenskog socijalističkog razvoja na tok događaja u Albaniji, što autor iz određenih razloga ne želi da vidi i prizna.

Početak albansko-sovjetskog spora 1960. godine izložen je veoma opširno s nizom pedantno čak i tabelarno prikazanih činjenica, ali je velik propust Griffitha što se donekle prebrzo upustio u ovako opširno izlaganje spora ne objasnivši iscrpnije splet odnosa koji su postojali ranije između Albanije i drugih socijalističkih zemalja. Nekoliko podataka iz perioda do 1960. nisu nikako dovoljni i čitav niz polja na kojima je dolazilo do suradnje, konfrontacije mišljenja i prvih oštrijih diskusija nisu istaknuti. To posebno važi za ekonomske odnose i mjesto koje je Albanija imala u SEV-u, gdje je nekoliko puta nastojala da prodre sa svojim prijedlozima o formama suradnje socijalističkih zemalja. Uopće, Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć, članstvo Albanije u njemu, ekonomske probleme i stavove Albanije trebalo je mnogo opširnije prikazati.

Zbog svega toga se početak sukoba u knjizi pojavljuje nekako prerano i nema svoje dovoljno snažne političke i ekonomske pozadine, koja je inače ovdje bila i te kako prisutna.

Izloživši iscrpno stavove albanskih delegata na skupovima partijskih rukovodilaca socijalističkih zemalja u Bukureštu, Hanoju i Moskvi u vrijeme, kad je spor bio već jasno vidljiv autor je pokazao i postepenu sve veću identifikaciju stavova albanskih rukovodilaca s političkim koncepcijama NR Kine, da bi preko XXII kongresa KPSS došao do trenutka potpunog prekida odnosa. Upravo na Kongresu i nakon njega postalo je jasno

da u novostvorenoj situaciji nema izgleda za smirivanje spora i da će se odnosi između Albanije i Sovjetskog Saveza i dalje pogoršavati. Ujedno je Kongres kao i govori predstavnika pojedinih partija pružio mogućnost da se jasno sagleda manjina na čelu s NR Kinom koja se oštro suprotstavila procesu destaljinizacije i zauzimanju pozitivnijeg kursa u međunarodnom radničkom pokretu. U toj manjini važno mjesto zauzela je upravo Albanija kao prva evropska zemlja, koja se sasvim izjasnila za kinesku politiku.

Prekid diplomatskih odnosa između Albanije i Sovjetskog Saveza uslijedio je malo iza Kongresa i stoga nije predstavljao neko veliko iznenađenje, jer su i odnosi na državnom polju zbog ideoloških neslaganja postali već sasvim loši.

Nakon toga veoma detaljno se izlažu i svi nastupi Albanije na međunarodnom planu počev od prekida odnosa Albanija—SSSR, kao i sve forme u kojima se manifestirala rješenost albanskog rukovodstva da se svim silama suprotstavi novom razvoju odnosa u socijalističkim zemljama. Međunarodni radnički pokret bio je na prvom mjestu i trebalo je da pruži albanskim rukovodiocima priliku da potkopaju ugled nove sovjetske politike i čitavog rukovodstva, te da se na tom polju stvore uslovi za prihvaćanje kineskih stavova.

Povezavši se čvrsto s Kinom, geografski veoma udaljenom i ekonomski ne tako snažnom kao SSSR, albansko rukovodstvo je, kako to Griffith obrazlaže, željelo u prvom redu da se održi i dalje na vlasti bez obzira na promijenjene uslove, te da isključi bilo kakvu mogućnost svog svrgavanja s položaja. Pomoć Kine nije izostala pa je ranija ekonomska pomoć SSSR-a i drugih socijalističkih zemalja zamijenjena kreditima i direktnom pomoći Kine. U kolikoj mjeri je ta pomoć zaista nadomještena i da li je Kina bila zaista u stanju da u potpunosti pokrije sve potrebe Albanije koje su ranije pokrivali SSSR i istočnoevropske zemlje iz knjige se ne vidi.

Griffith tvrdi da je zapravo albansko rukovodstvo našlo u Kini »idealnog protektora«, jer je ta velika azijska zemlja daleko od Albanije, neprijateljski se odnosi prema sovjetskom rukovodstvu (pitanja destaljinizacije, miroljubive koegzistencije, odnosa u međunarodnom radničkom pokretu), a osim toga je u stanju da bez obzira na svoju ekonomsku nerazvijenost pomogne malu zemlju kao što je Albanija kojoj zapravo i ne treba mnogo. S druge strane za Kinu je Albanija »jeftina«, mogućnosti za pomirenje sa sovjetskim rukovodstvom su minimalne, a protektorat velike zemlje je maloj Albaniji sasvim »neophodan«.

Već iz izloženih postavki dr Griffitha vidi se sva jednostranost ocjene i odbijanje bilo kakve pomisli o postojanju drukčijih odnosa, osim onih za koje se zalažu uniformirana rješenja nekih američkih profesora međunarodnih odnosa. Sve je tu na prvi pogled jasno, mala zemlja mora imati velikog protektora, a za uzvrat prihvaća i širi njegove političke koncepcije. Međutim, takva postavljena međunarodnih odnosa su i te kako iskrivljena i jednostrana te stoje daleko od suvremenog razvoja međunarodnih odnosa u kojem je već čitav niz malih zemalja uspio da se izbori za svoj samostalan i ravnopravan položaj u međunarodnoj zajednici bez ičijeg »protektorata«. Prema tome albanske pozicije i odnosi prema Kini ne mogu se objasniti samo na takav zaista veoma uprošćen način.

Napori Albanije u pravcu šireg uspostavljanja ekonomskih i diplomatskih veza sa zapadnim zemljama dani su dosta sumarno, kao i odnosi Albanije sa susjednim državama, gdje se ponovno netačno prikazuju neki aspekti jugoslavensko-albanskih odnosa.

U završnom dijelu knjige autor konstatira da je slučaj Albanije najbolje potvrdio da živimo u »vremenu nacionalizma«, koji kao što se na ovom primjeru navodno vidi nije mimoišao ni istočni blok, te dekoncentracija sile nije tako više samo karakteristika Zapada. Na taj način Albanija je zapravo postala kao neka vrsta simbola i u tome se još jednom ogleda piščeva želja za vršenjem direktne sistematizacije razvoja odnosa kao namjera da otuda stvori izvjesne zaključke o nekakvoj »zakovitosti« kretanja odnosa u socijalističkim zemljama u cjelini.

Potpun čitavog niza američkih autora i Griffith je prihvatio nacionalizam kao odlučujući faktor u stvaranju određenih zaključaka o razvoju jedne zemlje, što nikako ne može da da pozitivne i zaista naučne rezultate, jer je nacionalizam samo jedan od faktora koji može da djeluje u razvoju jedne zemlje, no ni on kao ni drugi faktori nema neko samostalno i primarno značenje, te je uvijek uvjetovan spletom različitih drugih dru-

štveno-ekonomskih faktora, koji svi zajedno tek daju pravu sliku političkih i ekonomskih kretanja u jednoj zemlji i njenom mjestu u međunarodnim odnosima.

Drugi opsežan dio knjige sadrži skoro sve najvažnije dokumente, koji se odnose na albansko-sovjetski sukob i predstavlja neosporno dragocjen materijal zbog svoje preglednosti i dostupnosti. Sakupljeni dokumenti, niz precizno sortiranih podataka, faktografski prikazi razvoja izvjesnih kinesko-albanskih koncepcija, svakako su i najbolji dijelovi čitave knjige, jer pružaju velike mogućnosti za daljnje istraživanje. Prednosti američke istraživačke škole u iznalaženju i prezentiranju materijala ovdje su došle potpuno do izražaja i tu se još jednom pokazalo do kakve je metodološke važnosti i koristi ovakav, istina naporan, ali zato efikasan rad na prikupljanju građe.

Međutim, to nikako ne znači da i knjiga u cjelini može zadovoljiti. Naprotiv, osim već spomenutih sasvim subjektivnih i unaprijed utvrđenih definicija koje su svojstvene zapadnim, a naročito američkim piscima, koji se bave problematikom odnosa socijalističkih zemalja, mogu se postaviti i zamjerke na ipak prenaplašenu tendencioznost izvjesnih zaključaka, koji pisca ne postavljaju kao objektivno naučnog radnika već kao sasvim angažiranog i pasioniranog protivnika. To je dovelo do toga da su neki događaji prikazani u potpuno iskrivljenim verzijama, što se najbolje ogleda u ocjeni jugoslavensko-albanskih odnosa i uloge Jugoslavije u novijoj albanskoj historiji. Slično je i s obrazlaganjem albansko-sovjetskih odnosa, koji su također djelomično podređeni unaprijed formiranim klišeima.

Daljnje zamjerke mogu se staviti i na dosta oskudne, pa čak i nedovoljne informacije o suvremenim političkim i ekonomskim prilikama i odnosima u Albaniji, što se donekle može opravdati objektivnim nedostatkom materijala. Upravo zbog toga i čitava slika o Albaniji i njenom stvarnom mjestu u sovjetsko-kineskom sukobu ostaje nepotpuna.

Na kraju treba ipak napomenuti da u pomanjkanju cjelovitije studije o našem južnom susjedu knjiga Williama E. Griffitha predstavlja zahvaljujući prvenstveno svojoj preglednosti, dijelu originalnih podataka, i što je najvažnije, pomnivo sređenim i odabranim izvornim dokumentima korisno djelo koje u svakom slučaju može pružiti dosta materijala za proučavanje ove svakako vrlo malo poznate problematike.

Lucjan Ciamaga: Od współpracy do integracji

Zarys organizacji działalności RWPG w latach 1949—1964
Warszawa 1965, Książka i Wiedza, str. 246

Mr Radovan Vukadinović

Integracioni procesi na Zapadu i Istoku počinju da ulaze u svoje više faze realizacije pa tako i interes za ove tokove privrednog, a naravno i političkog povezivanja postaje sve veći. Posebno se može primijetiti da u posljednje vrijeme paralelno s pojačanim djelovanjem Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć dolazi i do sve opširnijih radova o ovoj prvoj međunarodnoj organizaciji socijalističkih zemalja i snažnom sredstvu za usklađivanje njihove suradnje na privrednom polju.

Konkretna dostignuća ove organizacije svakako su pridonijela potrebi njenog punijeg osvjetljavanja s različitih, čisto teoretskih aspekata, ali sasvim je lako i pretpostaviti da su neke teškoće, koje postoje u radu SEV-a sve evidentnije, također pridonijele solidnijoj i široj obradi čitave ove značajne problematike. Iako su još u svom najvećem dijelu radovi o Savjetu za uzajamnu ekonomsku pomoć (misli se na radove autora iz socijalističkih zemalja) pretežno usmjereni na izučavanje njegovih konkretnih dostignuća, planova razvoja i uopće ekonomskih efekata djelovanja, primjećuje se ipak da polagano nestaje onaj nekada isključivo prisutni način zaobilaženja konkretnih i osnovnih problema.

Svakako da i opći razvoj čitavog SEV-a u pravcu otvorenog i konkretnog iznošenja svih, pa i onih veoma složenih pitanja daje svoj obol postavljanju naučne obrade na nove osnove. Tako je zapravo pozitivniji razvoj savjeta učinio da su se i naučne obrade morale usmjeriti u tom pravcu, premda nam se čini da je čak čitava organizacija (naročito) s obzirom na posljednje XIX zasjedanje Savjeta) otišla i dalje od teoretskih analiza.

Već dosta dugo pripremana knjiga poljskog autora dr Lucjana Ciamage, koji u svojoj zemlji važi kao jedan od najboljih poznavalaca problematike SEV-a, pojavila se upravo u to vrijeme prelomnog djelovanja čitave organizacije, pa bi se moglo reći da u neku ruku predstavlja i najbolji primjer starog i novog u pristupu ovoj složenoj tematici. Tako se pored već nekih ustaljenih razmatranja i ocjena rada SEV-a u knjizi dr Ciamage nađu i potpuno interesantni novi momenti, koji ukazuju da je autor ne samo vrlo dobar poznavalac problema o kome piše, već i da je sasvim aktuelan u svom reagiranju na pojedine nove elemente i faktore u razvoju SEV-a. Premda se u knjizi nalaze i čitave partije, koje nisu otišle daleko od već tradicionalnih prikaza organizacije, sama zamisao djela kao i pojedina vlastita autorova opažanja čine je za sve koji se bave problematikom integracionih kretanja na Istoku i odnosima između socijalističkih zemalja vrlo interesantnom i potrebnom.

Prihvativši već u samom naslovu knjige riječ »integracija«¹ Ciamaga je pokazao da se definitivno opredijelio za ovaj termin i da je na taj način čitav proces suradnje socijalističkih zemalja u SEV-u nazvao pravim imenom. Ovo zapravo u prvi mah može izgledati čudnim jer se taj termin kod nas na primjer dugo upotrebljava, ali se treba odmah podsjetiti da se u istočnoevropskoj literaturi stalno izbjegavala upotreba tog termina, jer se nije nikako željelo identificirati rad SEV-a s nekim zapadnoevrop-

1. Naslov knjige u prijevodu glasi »Od suradnje do integracije«.

skim integracionim tokovima. Ova bojazan da se SEV ne poistoveti s međunarodnim organizacijama sa supranacionalnim ovlaštenjima i da se čitava njegova aktivnost ne izjednači sa zapadnoevropskom integracijom išla je tako daleko da se izraz »integracija« sistematski izbjegavao na svim nivoima počev od Zasedanja SEV-a, službenih izvještaja o njegovom radu i naučnih rasprava.

Zbog toga upotreba ovog termina predstavlja značajan novum i posve je sigurno da je dr Ciamaga bio svjestan izmijenjenih prilika u radu organizacije kad je upotrebio taj izraz već u samom naslovu knjige.

Čitava knjiga podijeljena je na tri dijela u kojima se nastoji dati prikaz međunarodnopravne problematike djelovanja SEV-a kao i ukazati na konkretne ekonomske efekte koji su do sada postignuti zahvaljujući radu ove organizacije. Ova sinteza čini nam se veoma sretnom, jer je na taj način došlo do studiozne obrade organa i cjelokupnog mehanizma SEV-a s političkih i međunarodnopravnih aspekata, da bi se sasvim odvojeno pokazali ekonomski efekti djelovanja SEV-a. Tako su dva poglavlja knjige posvećena analizi organizacione strukture Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć, a u trećem poglavlju se autor opširno osvrće na ekonomska ostvarenja. Ova relacija između međunarodnopravnih aspekata i ekonomskih može se također činiti čudnom ako se zna da se Ciamaga dugi niz godina bavi upravo izučavanjem ekonomskih odnosa u SEV-u, te je stoga bilo realno očekivati prvenstveno ekonomsku obradu problematike. Međutim, izgleda da je autor ovom podjelom želio da istakne i veoma važnu političku stranu rada SEV-a i da je posebno obradi u zajednici s prikazom međunarodnopravnih formi suradnje.

Ističući u prvom poglavlju faktore koji su doveli do stvaranja SEV-a, Ciamaga podvlači da zbog nerazvijenosti privreda socijalističkih zemalja članica organizacije SEV u to prvo vrijeme djelovanja iz objektivnih razloga nije bila u stanju da razvije više oblike suradnje, te se u tom razdoblju, a ni kasnije nije moglo niti govoriti o nekim integracionim rješenjima. Forme suradnje koje su se primjenjivale u to početno vrijeme rada SEV-a (vanjskotrgovinska razmjena i naučno-tehnička suradnja) odgovarale su upravo objektivnim zakonitostima razvoja socijalističkih zemalja u cjelini, i kako Ciamaga ističe, nisu mogle biti drukčije. Međutim, poput svih ostalih autora iz socijalističkih zemalja ni Ciamaga nije pokušao pronaći i iznijeti faktore koji su doveli do potpune neaktivnosti organizacije u periodu od 1950—1954. godine, kad organizacija uopće nije niti djelovala.

Zanimljivo je autorovo mišljenje prema kojem su za istočnovevropsku integraciju danas karakteristične »neantagonističke suprotnosti na bazi konfrontacije različitih struktura ciljeva pojedinih država«. Ova misao svakako je interesantna i, šteta, što ona dalje nije više razvijena niti potkrijepljena nekim jačim argumentima, osim onim odredbama iz Statuta SEV-a o zainteresiranim i nezainteresiranim državama, jer je sasvim sigurno da je njen značaj, konkretno djelovanje i osnova na kojoj nastaje daleko šira i osjetljivija.

Glavni cilj SEV-a u suvremenim uslovima njegovog rada je ekonomske naravi i on se najbolje ogleda u tendencijama ka porastu tempa ekonomskog razvoja i nacionalnog dohotka država članica. Kako autor primjećuje u tom pravcu najveću zapreku predstavljaju autarhične koncepcije nastale u periodu početnog i veoma skromnog rada SEV-a, a koje su se razvile u manjoj ili većoj mjeri u svim socijalističkim zemljama. Zbog toga i čitav tok povezivanja nacionalnih privreda i proširenja oblika ekonomske suradnje mora da se provodi u prvom redu na bazi principa uzajamne koristi i punog poštivanja ravnopravnosti i državnog suvereniteta članica. Sve te principe zacrtane u Statutu organizacije autor iznosi veoma detaljno i posebno ukazuje na konkretne primjere rada organizacije, koji stoje u skladu s ovim odredbama.

Međutim, smatramo da je autor u navođenju teškoća koje koče rad SEV-a premalo prostora posvetio osnovnom problemu — pitanju nejednakog razvoja pojedinih zemalja članica, koje stoje na sasvim različitim nivoima privrednog razvoja, te zbog toga niti ne mogu da jednostavno nađu zajedničku bazu za sinhronizirano i za sve korisno djelovanje u organizaciji.

U drugom dijelu knjige obrađena je struktura SEV-a kao međunarodne organizacije, organi i njihove kompetencije, a što je od posebnog značaja detaljno su obrađene specijalizirane agencije SEV-a, koje u posljednje vrijeme znatno dobijaju na svojoj važnosti. I Ciamaga smatra da upravo specijalizirane agencije SEV-a i stručne komisije mogu tokom vremena znatno ubrzati proces zajedničkog rada država članica i doprinijeti njho-

vom čvršćem privrednom povezivanju. Prateći razvoj čitave organizacije čini nam se ovo mišljenje potpuno ispravnim jer se naročito u posljednje vrijeme primjećuje da u svim tim tijelima dolazi ne samo do puke realizacije postavki drugih viših organa SEV-a, već i da nastaju prvi elementi samostalnijeg pristupa u rješavanju konkretnih problema. Zajednički park vagona zemalja SEV-a ili Međunarodna banka predstavljaju takva tijela iza kojih danas stoje i prvi konkretni rezultati.

Završni, i ujedno najobimniji dio knjige posvećen je razmatranju osnovnih pravaca djelovanja SEV-a. Posebno se analizira međunarodna podjela rada, razvoj vanjskotrgovinske razmjene i organizacija naučno-tehničke suradnje.

Više forme međunarodne podjele rada — specijalizaciju i kooperaciju proizvodnje Ciamaga promatra u prvom redu kao važne i zakonomjerne ekonomske kategorije, koje paralelno s razvojem industrijskih potencijala pojedinih država članica SEV-a počinju da neizbježno prodiru u njihove međusobne odnose. Iznijevši uz pomoć bogatih statističkih podataka i tabularnih pregleda do sada postignute rezultate, Ciamaga se pridružuje čitavom nizu ostalih autora, koji tvrde da specijalizacija i kooperacija proizvodnje unutar socijalističkih zemalja teku veoma polagano i da su još uvijek daleko od stvarnih mogućnosti. Međutim, ni Ciamaga nije pružio isto kao ni ostali istočnoevropski autori detaljnije i dovoljno jasno obrazloženo objašnjenje situacije u kojoj se inače veoma mnogo diskutira o potrebi povećanja specijalizacije i kooperacije dok stvarna realizacija u praksi ide istim usporenim tokom.

Iako se rezultate međunarodne podjele rada u okviru SEV-a nastojalo prikazati prilično opširno i po pojedinim privrednim granama, ipak nam se čini da zbog činjenice što se Ciamaga nije dublje upustio u analiziranje objektivnih i subjektivnih faktora, koji koče proces međunarodne podjele rada u socijalističkim zemljama ovaj dio knjige doima se više kao zbir vrlo dobro sređenih i prikupljenih podataka bez čvršće razrade problema.

Oblast vanjskotrgovinske razmjene socijalističkih država učlanjenih u SEV-u obrađena je veoma dobro, ponovno je do izražaja došla autorova preciznost u obradi podataka i veoma širok dijapazon korištenih izvora, što se ponovilo i kod razmatranja naučno-tehničke suradnje u SEV-u. Zapravo izgleda, da su oba ova područja na kojima počev od svog postojanja organizacija najbolje radi i neprekidno jača oblike i metode svog djelovanja, zahvaljujući bogatstvu svog suštinskog rada bila veoma zahvalno polje naučne obrade. U svakom slučaju procesi i forme povezivanja i konkretnog rada SEV-a prikazani su ovdje najpotpunije.

Na kraju se daje i prikaz trgovine zemalja članica SEV-a sa zapadnim zemljama, pa se u skladu s općim postavkama na kojima djeluje ova organizacija podvlači da članstvo u SEV-u nikako ne znači zatvoreno grupiranje socijalističkih zemalja i da su one uvijek bile spremne za proširenje svojih ekonomskih veza sa svim ostalim državama a u prvom redu onima na Zapadu.

Gledana u cjelini knjiga Lucjana Ciamage predstavlja zanimljiv pokušaj, da se s djelomično novih pozicija obradi veoma kompleksna strana odnosa u SEV-u, i da se preko međunarodnopravnog mehanizma djelovanja organizacije i ekonomske efikasnosti dosadašnjeg rada pokaže što je SEV značio za socijalističke zemlje i što on u novim uslovima tek može da bude.

Između radova posvećenih ovoj tematici Ciamagino djelo zauzima svakako veoma visoko mjesto s obzirom na svoj specifični aspekt razmatranja, bogatstvo podataka i neke samostalne i potpuno nove zaključke. Činjenica da su neka od autorovih rješenja već u praksi akceptirana kao i da je stvoren niz novih odnosa koji nisu našli svoju obradu u knjizi dra Ciamage predstavlja pozitivnu stranu razvoja čitave organizacije, a ne nikako manjkavost strpljivog i studioznog autorovog rada koji je svojom knjigom još jednom pokazao da opravdano važi kao jedan od najboljih poznavalaca problematike SEV-a.

Marksova misao

(Kolarčev Narodni univerzitet, Beograd 1964.)

Eduard Kale

Ova knjižica, zbir priloga naših poznatih naučnih radnika markisista, višestruko je karakteristična i po tome interesantna. Bez sumnje i po nekim vrlo vrijednim prilogima, ali prije svega po načinu pristupa Marxovoj misli. Ovdje je Marxova misao razbijena na njen prilog pojedinim naukama (filozofiji, etici, estetici, sociologiji, političkoj ekonomiji) pa se ona kod svakog autora vidi parcijalno i jednostrano. Sam metodološki pristup još više potencira tu parcijalnost, jer se Marxovoj misli pristupa inverzno, implicite iz okvira dotične nauke. U našem vremenu takvi pristupi svemu, nažalost, kao da postaju nužni pa izgledaju i mogući, ali oni su na primjeru Marxa isključivi, jer je Marxova misao jedinstvena i prelazi okvire pojedinačnih nauka. Ona je filozofski utemeljena i može biti samo eksplicirana kao metod i stanovište na pojedinim fenomenima i sadržajima, vezana uvijek za svoje ishodište. Nikako pristup Marxovoj misli ne može biti inverzan: iz okvira nauke ići u potragu za Marxovim prilogom nauci. (Zato su u ovoj knjizi najbolji oni prilozi koji se ne odnose na Marxov prilog pojedinoj nauci, kao prilozi Gaje Petrovića »Kontinuitet Marxove misli« i Andrije Krešića »Aktuelnost Marxove misli«). Zato se kod svakog autora bit i ishodište Marxove misli interpretira različito. Tako parcijalizirana upravo gubi ono što jest, svoju filozofičnost, svoje integralno izvorno jedinstvo sveobuhvatne revolucionarne misli, nove integralne nauke filozofski utemeljene, po čemu marksizam biva djelotvorna snaga novog vremena, ponovno uspostavljen jedinstven teorijski i praktični pristup ostvarenju čovjeka i historije. Upravo zato, što prevazilazi pozitivistički pristup fenomenima stvarnosti koji prema oblastima kvantitativnih istraživanja stvari nauke (društvene) i naučne oblasti, on teorijski i praktično utemeljuje jednu novu jedinstvenu cjelinu, društveni i teorijski izvorni integritet, koji to već i stvarno postaje, samo nije jasan i vidljiv pozitivističkom prividu, (što se još uporno nameće društvu kao »historijska neminovnost«).

Jedan dio priloga u ovoj knjizi treba tako i gledati, s jedne strane kao bitno promašene, a s druge strane kao interesantne pa i dobronamjerne napore da se u duhu (zabludama), pa stoga i nužnosti zahtjeva vremena učini jedna korisna stvar.

Prvi prilog, »Marxova filozofija« od Mihajla Markovića, upućen je samim naslovom na pravi pristup Marksu, pa stoga formalno nije osuđen na promašaj. Autor pokušava pokazati da je »tvorac doktrine naučnog socijalizma i moćnog internacionalnog radničkog pokreta bio i historijski i logički prije svega, filozof« (str. 1). Razlaže osnovne ideje i principe karakteristične za Marxovu misao. Polazeći od »humanističke tačke« kao bitne, on razlaže osnove: »humanističke ontologije«, »humanističke teorije saznanja«, »humanističke teorije vrijednosti« i osnove naučne metode kao opće filozofske metode — dijalektike. Ovaj strogo logički pristup analizi Marxovog učenja može biti interesantan, ali ne i tačan kao što ni zaključci te analize nisu uvijek tačni, nisu marksistički stavovi, kao onaj o slobodi.

Radomir Lukić piše o Marxu kao sociologu. U početku on će tačno konstatirati: »Apstraktna raspravljanja je li Marx bio prvenstveno filozof, ekonomist, sociolog itd. u znatnoj su mjeri lišena smisla. Iz prostog razloga što je Marx bio sve to. On je bio sve to jer je uviđajući opću povezanost svih pojava u svijetu u jednu jedinstvenu i nedjeljivu cjelinu, u stvari težio i jednoj jedinstvenoj sveobuhvatnoj nauci, iako ona ni na ondašnjem,

a ni na današnjem stupnju našeg saznanja nije još moguća« (str. 8). A onda će prijeći na to da je »između ostalog, Marx bio i sociolog«. I da se Marx »s pravom stavlja u ekonomiste sociološkog pravca«. Lukić konstatira da je Marxov doprinos sociologiji ogroman i od vanrednog značaja upravo za uspostavljanje sociologije kao nauke u pravom smislu riječi. Tako Lukić; sociolog, proturiječi samom sebi iz uvodnog dijela. On zatim daje osnove Marxovog historijskog materijalizma i komparira ga s građanskim sociologijama pokazujući njegovu, prednost. Analizirajući suprotne pozicije: subjektivno idealističke i pozitivističke suprotnosti; slobode i nužnosti, subjektivnog i objektivnog, Marxova misao je po Lukiću na sredini između tih dviju krajnosti. Lukić inače uočava mnogo bitnog, ali pokušava pomiriti mnogo toga suprotnog, pa ima i mnogo proturječnosti u njegovom prilogu.

Drugi koji raspravlja o Marxu s obzirom na njegov prilog jednoj nauci, je Ljubišav Marković (»O ekonomskoj misli Karla Marxa«) bez sumnje vrlo instruktivno. No ono po čemu je ovaj prilog ne samo vrijedan nego i aktuelan jest konstatacija (koja proizlazi iz analize): »Individualni kapitalist ne reprezentira više način proizvodnje našeg doba, nije njegov klasični povjerenik. Njega smjenjuje u XX vijeku kolektivni kapitalist, predstavnik raznih akcionarskih društava, u procesu koji ističe nove aktere socijalno-ekonomskog života, savremenu birokraciju... Osim kontinuiranih, odigravaju se i diskontinuirani oblici društvenih transformacija u licu socijalističkih revolucija. Njihov klasični proizvod je nova država koja prezuzima i funkciju povjereništva nad društvenim uslovima proizvodnje... Istorija treba još da kaže šta ovaj oblik ranog socijalizma nosi i ostvaruje na putu društvenog preobražaja. Ako izuzmemo politički aspekt — demonstriran kao kult Staljina — ekonomski još nije razjašnjen, osobito kao iskustvo... Direktni odgovori, na svaki način, kod Marxa se ne mogu naći«. (Str. 24, 25, 26).

Napis Eleonore Mićunović »Marx o umjetnosti« potpuno je promašen. Tražiti kod Marxa estetiku ili elemente za jednu estetiku, razlučivati njegove sklonosti i objektivne konstatacije, tražiti eksplicitne stavove (od kojih oni vrijedni i pravi nisu ni preneseni) — sve je to odraz nepoznavanja bitnog Marxovog stava. Jer je o umjetnosti Marx govorio najodređenije i najjasnije, i eksplicite i implicite, on se upravo borio za jedno novo društvo u kome će s jedne strane svi biti stvaraoci, a s druge strane u kome će čovjek umjetnički doživljavati svijet kao lijepo i osjetilno, (u kome trgovac mineralima neće u njima vidjeti samo korisne, nego prije svega lijepe predmete); i zato jasno Marx nije pisao estetiku. On nije bio, kad je riječ o umjetnosti, »oštroumno nedosljedan«, već oštroumno dosljedan.

Pero Damjanović pokušava fundirati društveno samoupravljanje kao temeljnu Marxovu ideju (»Marxove koncepcije o samoupravljanju«), koja je prisutna kontinuirano u njegovim djelima. Aktualizirajući na ovom problemu Marxa, odnosno utemeljujući ovaj fenomen u Marxu, autor pritom postavlja i značajna pitanja: »Da li komunalno uređenje znači atomizaciju društva, i da li je ono suprotno jedinstvu društva, jedinstvu nacije?« i da li su proturiječni »autoritet i autonomija?« Zaključci koje Damjanović izvlači iz tih osjetljivih proturječnosti prilično su površni i olako doneseni.

Svetozar Stojanović (»Marksistička odredba slobode«) »pretendira ne samo na to da mu je odredba marksistička, nego na to da nije mnogo netačna«. Njegov logički precizan pristup analizi pojma slobode kod Marxa vrlo je interesantan, ali je definicija: »Sloboda je moć izbora između realnih mogućnosti i ostvarenja izabrane mogućnosti određivanja uslova i načina života« previdjela razliku između formalno logičkog određenja pojma slobode i stvarnog određenja slobode, razliku koja je kod Marxa bitna.

Miladin Životić u prilogu »Marksizam kao filozofija, nauka i ideologija« nakon eksplicite pozitivističke i neokantovske pozicije određuje marksističku filozofiju po kojoj: »Čovjek može da razumije svijet samo u onom stepenu u kojem je taj svijet očovječio tj. praksom oblikovao i izmijenio«. Ovo je napis najobilniji kontradikcijama i neprihvatljivim tumačenjima. Da li je marksizam sve to (filozofija, nauka i ideologija) na način kako to zastupa Životić? Treba istaknuti prvo da on daje određenje ideološkog, koje nije dao Marx, za Marxa je ideologija »lažna svijest«, za Životića je normativno vrijednosna forma društvene svijesti; isto tako, ako se u »samoj nauci nalaze kriterijumi na osnovi kojih mi određujemo šta je stvarnost, a šta nije«, (Str. 76) onda marksizam kao nauka nužno pada na pozitivizam, (Životić je u prvom dijelu htio pokazati suprotno). Oslanjati se na naučne rezultate, nije isto što i biti sav u njima. Životićev napis je

pun neprihvatljivih simbioza, po njemu »u marksizmu se aktivno uzajamno dopunjavaju i uslovljavaju etika i filozofija sa sociologijom i političkom ekonomijom« (str. 80). Umjesto da koncizno, dosljedno i argumentirano iznese Marxovu poziciju, Životić je samo zamutio sliku te pozicije.

Za svakog i malo upućenijeg poznavaoća Marxovih djela, tema o kontinuitetu Marxove misli prevazilazi već i banalnost, pa svaki novi susret s tom temom indignira, i baš zato pomenuti prilog Gaje Petrovića dobija na vrijednosti: da se i pored te činjenice još može interesantno, čak da je i potrebno, o tome pisati. Vrlo koncizno i vrlo lucidno autor pokazuje kontinuitet i istovetnost Marxove misli u čitavom životnom periodu. Radi veće uvjerljivosti autor analizira tri djela («Ekonomsko-filozofski rukopisi», »Nacrt za kritiku političke ekonomije« i »Kapital«) karakteristična s obzirom na različito vrijeme nastanka, s obzirom da ih pristalice i tumači različitog Marxa uzimaju za dokazivanje svojih teza, i s obzirom na prividno različitu problematiku (prvo i posljednje). Za Marxovu misao čak je i riječ kontinuitet gotovo neadekvatna, prava riječ je identitet, što je ovdje autor i pokazao. Samo je autor, poistovetivši ova dva pojma, kontinuitet i identitet — što je u slučaju Marxa najprimjerenije — u strahu neće li osakitati Marxov autoritet ako mu ne prizna i razvoj, pa je i to istaknuo. No to je sasvim nepotrebno, jer je upravo identitet Marxove misli veličina njega kao mislioca, a šira istraživanja i tumačenja različitih fenomena ne znače razvoj identiteta, jer je to contradicito in adjecto.

Prilog Antrije Krešića »Aktuelnost Marxove misli« stvarno je najaktuelniji, najinteresantniji i najvredniji, dat sažeto i oštro. »Kao svijest praktičnog pokreta, marksizam je bio u stanju da izdržava progone i blokade i da se snažno nametne duhu vremena. Zato danas gotovo i nema ozbiljnijeg teorijskog razumijevanja epohe koje na neki način ne računa s marksizmom« (str. 105). Krešić precizira pitanja aktuelnosti Marxove misli: »Pitanje o aktuelnosti ili djelotvornosti Marxove misli javlja se danas, po svemu sudeći u dva slijedeća potpitanja: 1) Kako ta misao djeluje s obzirom na njenu kritičku prirodu? 2) Kako djeluje radnička klasa s obzirom na njenu revolucionarnu prirodu koju je istakao Marx? Pitanje je, dakle, o »oružju kritike« i o »kritici oružjem« (str. 108). »Zadaća stvaralačke kritike sastoji se u tome, da dovede do svijesti, da osvijesti realno-kritičku komponentu datosti. Takva kritika je pozitivna negacija, kritika koja oslobađa ukidajući granice postojećeg. Njen rezultat je ostatak koji se dobiva ukidanjem fakticiteta svijeta« (Str. 110). A kritički izbor »jeste istorijski princip humanizma«. Autor vrlo lucidno uočava bit suvremenog svijeta, deformaciju socijalističke prakse. (»Pretvaranje marksizma u pozitivnu ili afirmativnu političku ideologiju predstavlja politizaciju marksističke teorije u tom smislu što se politička empirija neposredno uzdiže na rang teorijskog principa... Marxova misao bila je historijsko humanistička svijest stvarne pobune protiv vladavine okolnosti nad čovjekom, objekta nad subjektom. Pozitivistička degradacija marksizma — bez obzira na razne forme i nijanse — predstavlja apoteozu spomenute vladavine«. — str. 113 115). Autor vrlo pregledno iznosi institucionaliziranje ne samo suvremenog svijeta, već i radničkog pokreta sa svim posljedicama koje je nosio i nosi u sebi, da bi ukazavši na tu opasnu deformaciju još više aktuelizirao Marxa i istakao Marxov stav kao bunt upravo protiv takvog stanja. »Vladajuća partija — piše autor — očigledno nije sasvim isto što i vladajuća klasa«, a u praksi socijalističkog društva, sa Staljinom, dogodilo se suprotno.

Ova knjižica pokazuje kako oko jedne filozofske misli nastaju ne samo teorijski problemi, različite interpretacije, stavovi, nejasnoće, konfuzije, već ukazuje i na posljedice i deformaciju prakse rukovođene jednom epohalno-revolucionarnom misli. Upravo kao minijturni (i rudimentarni) kaleidoskop svega toga ova knjižica je interesantna i vrijedna.

Istorija radničkog pokreta, zbornik radova I

Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1965.

Mijo Klarić

Odeljenje za istoriju radničkog pokreta naroda Jugoslavije Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu, prihvatajući se jednog dijela zadataka iz studijskog projekta o izučavanju našeg radničkog pokreta, kojeg su krajem 1962. godine usvojile sve odgovarajuće institucije u zemlji, orijentiralo se u prvoj fazi svoga rada na monografsku obradu najvažnijih događaja iz istorije radničkog pokreta, NOB-e i socijalističke revolucije i socijalističke izgradnje, koji pretežno imaju općejugoslavenski karakter. S tim u vezi Odeljenje se odlučilo da u okviru plana svoje izdavačke djelatnosti pored ostalog pristupi i izdavanju Zbornika radova iz istorije našeg radničkog pokreta kako bi njeni suradnici mogli na jednom mjestu publicirati rezultate tih istraživanja i tako ih ujedno učinili pristupačnim svim zainteresiranim naučnim radnicima i široj javnosti.

Prvi broj ovog Zbornika koji je nedavno objavljen u izdanju Instituta za istoriju radničkog pokreta u Beogradu sadrži radove petorice pretežno početnika i mladih naučnih radnika.

Dragoje Živković, Borba protiv reformista u radničkom pokretu Hrvatske i Slavonije (april 1919 — august 1920) (1—88).

Koristeći se prije svega izvornim materijalom iz radničke štampe a ne obazirući se pritom na dosadašnju publiciranu izvornu građu i date ocjene tih događaja, autor nas najprije u uvodnom dijelu informira o začecima reformističke struje u jugoslavenskom radničkom pokretu a napose u Hrvatskoj i Slavoniji u periodu njegove obnove. U osnovnom dijelu ovog rada izlaže se pregledno i dokumentirano daljnji razvitak reformističkog pokreta, njegova snaga, idejne i političke koncepcije, konkretne akcije u rješavanju tekućih pitanja iz života radničke klase te njegove negativne posljedice na daljnji razvitak i jedinstvo radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji u periodu između dva partijska kongresa. Uporedo s tim Živković nas detaljnije informira o idejnim i političkim koncepcijama komunista i akcijama za jačanje jedinstva revolucionarnog radničkog pokreta kao i o njihovoj beskompromisnoj borbi reformističke struje u radničkom pokretu te o konačnom obračunu s njenim pristašama unutar revolucionarnog radničkog pokreta. Za razliku od svih dosadašnjih rasprava o tom problemu, ovaj rad bez svake sumnje predstavlja prvi ozbiljniji pokušaj potpunijeg sagledavanja reformističkog pokreta unutar jugoslavenskog revolucionarnog radničkog pokreta a napose u Hrvatskoj i Slavoniji.

Branko Kovačević i Savo Skoko, Junski ustanak u Hercegovini 1941. (89-167)

U ovom radu autori koristeći se dosta raznovrsnom izvornom građom opširno su obradili opće prilike u Hercegovini nastale uspostavljanjem okupacionog kvislinskog sistema u vezi s tim naročito žestoki teror i nasilje prema antifašistički raspoloženom stanovništvu tih krajeva a posebno nad srpskim. Uporedo s tim obrađuje se snaga i uticaj organizacije KPJ i njenih članova, početak pripreme za oružanu borbu te sve intenzivnije jačanje antiokupatorskog i anktikvislinskog raspoloženja. Prve oblike otpora, neposredne pripreme i junski ustanak, njegovu snagu i značenje, propuste i greške koje su tom prilikom učinjene autori su obradili pregledno i vrlo uspješno potkrepljujući to novim činjenicama. Značenje je ovoga ustanka

po mišljenju autora što je i pored njegove nepripremljenosti i preuranjenosti dao moralnu podršku i poticaj svim jugoslavenskim narodima u njihovoj daljnjoj borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje.

Nikola Živković, Osnovne aktivnosti narodnooslobodilačkog pokreta na oslobođenim teritorijama u 1941. godini (169—256).

U posljednjih nekoliko godina sve je više naučnih radnika koji pokazuju interesovanje za izučavanje političkih i društvenih odnosa u toku NOB-e i socijalističke revolucije. Kao posljedica toga do sada je objavljeno nekoliko zapaženih većih i manjih radova o toj problematici. Značajan doprinos tome je i rad N. Živkovića. U izučavanju tog problema autor prije svega se koristio postignutim rezultatima na prvim oslobođenim teritorijama u toku 1941. godine i to pretežno s istočnog dijela Jugoslavije dok su ostala područja obrađena u znatno manjoj mjeri. Kod toga se autor koliko mu je dozvoljavalo dosta oskudno stanje izvornog materijala orijentirao na obradi odnosno rekonstrukciji samo osnovnih oblika te aktivnosti kao što su: organizacija privrednog života na oslobođenom teritoriju, mobilizaciji ljudstva, rješavanju problema naoružanja, organizaciji problema zdravstvene službe, kulturno-prosvjetnu i zabavnu djelatnost i održavanju reda i bezbjednosti na oslobođenom teritoriju. Sve su ove aktivnosti po mišljenju autora ocrtavale konture nove društvene i političke organizacije koje će se u slijedećem periodu naročito istaknuti i afirmirati.

Petar Kačavenda, Kriza četničkog pokreta Draže Mihajlovića u drugoj polovini 1942. godine (257—332).

U ovom radu autor je uspio da na osnovu novih činjenica mnogo bolje osvijetli sve uzroke koji su uvjetovali da četnički pokret, poslije priličnog uspjeha kojeg je postigao do polovine 1942. godine, zapadne u kroničnu krizu, koja je dalje uvjetovala proces njegovog potpunog raspadanja. Od unutrašnjih faktora koji su utjecali na tu krizu autor zaključuje da su to pored ostalog bili na jednoj strani sve otvorenija suradnja četničkog pokreta s okupatorima i kvislinzima odnosno, njihovo vezivanje za tako zvanu politiku čekanja, a na drugoj strani dosljedna politika KPJ u borbi te veliki vojni i politički uspjesi NOP-a koji su naročito došli do punog izražaja sredinom i u drugoj polovini 1942. godine. Kao logična posljedica toga neminovno dolazi do krize četničkog pokreta na međunarodnom planu a nasuprot tom i sve veće afirmacije narodnooslobodilačkog pokreta na međunarodnom planu.

Dr Branko Petranović, Metodologija i organizacija rada na historiji SFRJ (Prilog pitanja) (333—396).

Nedovoljna dosadašnja zainteresiranost za izučavanje istorije SFRJ dala je povoda autoru da o tome javno iznese svoje mišljenje i tako pored ostalog da poticaj diskusiji o metodologiji i organizaciji rada na izučavanju naše najbliže prošlosti. U vezi s tim, polemizirajući o problemu distance autor se s pravom zalaže za što intenzivniji rad na izučavanju historije SFRJ ističući pri tome kako je naša historiografija u odnosu na historijsku nauku ostalih zemalja a napose socijalističkih u priličnom zaostatku. Raspravljajući dalje o tim problemima autor pored ostalog smatra da je neophodno izučavanje tog razdoblja pored ostalog i zbog toga što cjelokupni dosadašnji razvitak Jugoslavije od 1941. godine predstavlja u stvari jednu organsku cjelinu. Također, u vezi s tim vrlo su interesantni i stavovi autora o periodizaciji tog razdoblja, o predmetu i organizaciji istraživanja te stanju izvora i literature kao i o nekim drugim pitanjima o metodologiji i organizaciji rada na teritoriji SFRJ. Izneseni stavovi u ovom prilogu sigurno je da će pridonijeti raščišćavanju tog pitanja a ujedno i dati neposredni poticaj naučnim radnicima za izučavanje tog razdoblja.

U knjizi su sadržani radovi s raznovrsnom tematikom i obrađuju pojedine probleme iz svih razdoblja najnovije povijesti jugoslavenskih naroda. U načinu pristupa obradi kao i u njihovoj međusobnoj kvaliteti nema osjetnih razlika. Iako su to radovi pretežno početnika odnosno mlađih naučnih radnika, rađeni bez većih pretenzija, oni bez svake sumnje predstavljaju značajan doprinos daljnjem izučavanju radničkog pokreta, NOB i socijalističke revolucije i socijalističke izgradnje. Ukoliko Odeljenje i dalje nastavi sa započetim radom na ovoj osnovi — bez svake je sumnje, da će preuzete obaveze iz studijskog programa uspješno i na vrijeme realizirati.